

Повстанець чи державник. Міфічний та історичний Семерій Наливайко

Семерій Наливайко (для більшості відомий він як Северин) є чи не найяскравішою і водночас чи не найзагадковішою фігурою української історії кінця XVI ст. Про нього склали легенди, борців проти церковної унії навіть іменували наливайківцями, а православну церкву в Україні на початку XVII ст. називали церквою наливайківською [1]. С. Наливайко став однією із головних фігур козацького міфопростору. Він фігурує у козацьких літописах, відомій «Історії русів». У контексті козацького міфу осмислювали його діяння Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Пантелеймон Куліш, Кондратій Рилєєв, у пізніші часи – Іван Ле, Микола Вінграновський та інші.

Однак, власне, про історичного С. Наливайка ми знаємо не так багато. Не знаємо навіть, де він народився. Хоча в солідних енциклопедичних виданнях безапеляційно заявляється, що батьківщиною Наливайка було містечко Гусятин на Поділлі (зараз районний центр Тернопільської області). У 1992 р. в Гусятині навіть відкрили пам'ятник цьому героєві (скульптор К. Сікорський, архітектор С. Калашник) [2]. Хоча, насправді, твердження про народження козацького ватажка в Гусятині не більше, ніж гіпотеза, запропонована істориками. Вона ґрунтується на згадці самого С. Наливайка про те, що в його батька магнат Мартин Калиновський відібрав землю і побив до смерті [3]. Дійсно, центром володінь зазначеного магната було містечко Гусятин. Однак ні в самого С. Наливайка, ні в інших авторів кінця XVI – початку XVII ст. не знаходимо тверджень, що Гусятин був його батьківщиною. Хоча до Гусятин С. Наливайко таки мав відношення. Перебуваючи зі своїм військом на Поділлі, він зумів захопити це містечко й помститися кривднику свого батька. У той же час у авторів кінця XVI – початку XVII ст. зустрічаються твердження, що С. Наливайко походив із Кам'яця-Подільського чи Острога [4]. Принаймні можна не сумніватися, що рід Наливайків, та й сам наш герой, були пов'язані з Острогом.

Немає визначеності щодо імені С. Наливайка. Хоча зараз «загальноприйнятим» є вживання імені Северин, однак воно видається сумнівним. Свого часу саме таким іменем почав називати С. Наливайка в своїх наукових та художніх творах П. Куліш. Потім це було підхоплено українським радянським письменником І. Ле, який створив роман «Наливайко». Так у радянській історіографії утвердилося написання імені «Северин», коли мова заходила про цього народного героя.

Правда, українські дореволюційні дослідники більш обережно використовували дане ім'я. Наприклад, М. Грушевський в одних випадках використовував ім'я Северин, у інших – Семерій. У І. Франка він фігурує як Семен.

Щодо автентичних джерел, листів самого С. Наливайка до польського короля Сигізмунда III, то в них він підписувався як Семерій чи Семексій. У поемі Симона Пекаліда «Про Острозьку війну» (1660) С. Наливайко іменується «Семерин». Зустрічаються й інші написання його імені в різних документах кінця XVI – початку XVII ст. Однак найбільш автентичним виглядає Семерій. Саме так і будемо його іменувати.

Про С. Наливайка знаємо ми переважно з подій 1594-1596 рр., коли він зумів створити своє козацьке військо і здійснити з ним походи в Молдавію, Угорщину, Поділля, Волинь і Білорусію. Однак у його війську були не «класичні» козаки. Більше того, С. Наливайко мав непрості відносини із запорізькими козаками. Зокрема, йому пригадували те, що він брав участь у розгромі козацького повстання під проводом К. Косинського. Та й, зрештою, у таборі під Солоницею запорожці видали С. Наливайка польському гетьману Станіславу Жолкевському. Дії ж самого С. Наливайка не вписувалися в межі «традиційного» козацького повстання. Відомо, що він підтримував дипломатичні зносини із австрійським імператором, правителями придунайських князівств, виступав як їхній військовий союзник у боротьбі з турками й татарами.

Що ж стало причиною героїзації Наливайка, перетворення його в людину-легенду? Передусім, цьому посприяла його мученицька смерть. Семерію відрубали голову на ринку у Варшаві, потім тіло було четвертоване, а частини його розвісили в різних кутках польської столиці. Перед стратою С. Наливайка довго допитували, застосовуючи різні тортури. Про це теж було відомо, і цей факт породив різноманітні легенди.

У «Острозькому літописі», який укладений був у кінці 30-их рр. XVII ст. в Острозі і де би ще мала зберігатися пам'ять про Наливайка, зустрічаємо такі слова: «Наливайко в Слущьку і в Могилеві великій шкоди починил і сам громлен, а потом пойман і на паль збит» [5]. Як бачимо, тут подана недостовірна інформація щодо смерті Семерія. Страта на палі може бути трактована як смерть мученицька. Однак тоді така смерть, радше, трактувалася як ганебна. Таку жорстоку страту застосовували щодо великих злочинців.

Проте поряд із такою легендою про страту С. Наливайка поширювалися й інші легенди. Зокрема, польський мемуарист Пшонка писав, що Семерій наказав іменувати себе царем Наливаєм. Очевидно, за цим стоять пізніші перекази про його смерть, записані ксьондзом Йончинським:

ніби Наливайка посадили на розпеченого коня, на голову поклали розпечену залізну корону, і так замучили. А в одній із тогочасних українських хронік зустрічаємо повідомлення, що Наливайка «у Варшаві король наказав на мідній кобилі возити» [6].

Ці легенди перейшли в пізніші українські літописи, в котрих Наливайко починає виступати в образі борця проти унії. Так, у «Хроніці з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича, створеній у другій половині XVII ст., Наливайко подається як «гетьман запорозький», котрий «Литву плюндровал, шляхту забивал, унії не люблячи». Далі йдеться про те, що С.Наливайка розгромив гетьман Жолкевський під Лубнами й ув'язненого привіз до Варшави. «Там же в Варшаві, – говорить літописець, – Наливайка на мідяной распаленой кобыле спалено» [7].

У «Літописі» Григорія Грабянки, завершеному в 1710 р., С. Наливайко уже перетворюється в символічну фігуру, ідейного борця проти унії та мученика за віру, а його повстання розглядається як поворотний пункт у стосунках між русинами-українцями й ляхами, коли скінчилися мирні відносини й почалася війна. Ось як там подається ця фігура: «...гетьман війська запорізького Наливайко, розбивши мадярів, повернув на Україну і не застав уже в живих Косинського; як син православ'я, зневаживши новоявлену унію, він зібрав серед низових козаків побільше війська і рушив на Литву і там, перемігши у багатьох битвах, спалив Слуцьк та Могильов і силу ляхів побив. Проти нього з військом вийшов коронний гетьман Жолкевський, прийшовши на Україну і року 1597 під Лубнами, в урочищі Солониці, розбив силу козацьку, а самого гетьмана з полковником Лободою та Мазепою живими взяв і до Варшави вивіз; там, у Варшаві, на міднім волю його ляхи зажарили. Саме з цієї причини й розпочалася війна козаків супроти ляхів» [8].

Фактично, уже в Грабянки маємо «наливайківську легенду». Із неї впливало, що С. Наливайко – козацький гетьман, борець проти унії та ляхів, і що саме за цю боротьбу ляхи прирекли його на мученицьку смерть. У різних варіантах, із різними доповненнями ця легенда, яка мало узгоджувалася з історичними реаліями, почала утверджуватися в українській історичній пам'яті. Особливо помітну роль тут відіграла славнозвісна «Історія русів», яка, ймовірно, з'явилася в кінці XVIII ст., а в першій половині XIX ст. стала досить популярним твором.

У «Історії русів», як і в Грабянки, С. Наливайко постає не лише героєм, а й ідейним борцем проти унії, захисником прав руського, власне українського, народу. Він, як гетьман запорізьких козаків, звертається до польського короля із петицією на захист України-Русі. Далі отримує блискучі перемоги над польським військом. Як переможець, їде на сейм

до Варшави. Однак там С.Наливайка і його товаришів підступно хапають і піддають жорстокій страті: їх живцем спалюють у мідному бику [9].

Незважаючи на сильні міфологічні моменти «Історії русів», цей твір тривалий час сприймався і українськими, і російськими інтелектуалами як «історична правда». Наприклад, один із перших істориків України Д. Бантиш-Каменський чимало зробив запозичень з «Історії русів». І майже безкритично узяв із неї «наливайківську легенду» [10].

«Історія русів» була важливою лектурою для Тараса Шевченка. Хоча він не слідував сліпо за цим твором, однак чимало фактів брав із нього. Загалом Кобзар часто звертався до образу С.Наливайка і, судячи з усього, це був один із улюблених його персонажів [11]. У «Гайдамаках» він ретранслює «наливайківську легенду», подану в «Історії русів», роблячи при цьому посилання на зазначене джерело:

«Згадайте праведних гетьманів:

Де їх могили? де лежить

Остаток славного Богдана?

Де Остряниця стоїть

Хоч би убогая могила?

Де Наливайкова? нема!

Живого й мертвого спалили»[12].

За радянських часів «наливайківська легенда» як у белетристичній, так і науковій літературі була доповнена соціальними моментами. С. Наливайко і далі виступав у образі козацького гетьмана, який боровся з поляками. При цьому релігійні моменти були відсунуті на задній план, а на перший вийшли моменти соціальні. С. Наливайко був поданий як «захисник знедолених». А діяльність цього ватажка та його прибічників була подана як «народне повстання».

Насправді ж «наливайківська легенда», попри її авторитетність для українців, є далекою від історичних реалій. У той же час «історично-реальний» С. Наливайко може виявитися більш цікавим для наших сучасників, ніж його козакофільські чи радянські «реінкарнації» з минулих часів.

Передусім, видається сумнівним «просто» походження Наливайка. На жаль, ми небагато знаємо про його родину. Але навіть та інформація, яка є, дає можливість зробити певні висновки щодо соціального статусу. Свідчення самого Семерія про те, що його батько мав конфлікт через землю з магнатом Калиновським, дає підстави говорити, що походив він із родини землевласників (очевидно, дрібних, яким важко було протистояти багатому пану).

Сім'я Наливайків ніби після смерті свого глави перебралася в Острог під покровительство князя Василя-Костянтина Острозького. Старший

брат Семерія, Даміан (Дем'ян) навіть зробив блискучу кар'єру при дворі цього «некоронованого короля Русі». Очевидно, закінчивши Острозьку академію, Даміан став однією з центральних фігур Острозького релігійно-культурного осередку. Йому приписують підготовку до друку й написання передмов до низки острозьких видань, авторство твору «Ляменту княжат Острозьких» (1604), упорядкування виразів із Біблії та праць отців церкви в збірці «Лекції словенські...» тощо. Документи свідчать, що він був священником соборної Богоявленської церкви в Острозі [13]. Його навіть вважають людиною, наближеною до князя В.-К. Острозького.

Імовірно, Семерій теж навчався в Острозькій академії. Його листи, які дійшли до нас, зокрема, до короля Сигізмунда III, показують, що людина, котра надсилала їх, мала мати відносно високий на той час рівень освіченості [14].

Ми не знаємо, хто склав протекцію Наливайкам, щоб вони опинилися в Острозі. Проте не виключено, що такою людиною був Герасим Смотрицький, редактор Острозької Біблії, один із перших ректорів Острозької академії. Відомо, що Г. Смотрицький походив з Поділля і деякий час був писарем у Кам'янці-Подільському [15]. У цьому плані цікаве повідомлення польського хроніста Й. Бельського, що С. Наливайко був родом із Кам'янця-Подільського [16]. Можливо, Г. Смотрицький знав батька Семерія і після його смерті допомагав родині Наливайків, опікувався нею. Звідси стають зрозумілими успіхи Даміана на культурно-освітній ниві. У певному сенсі, Даміан продовжив справу Г. Смотрицького, дотримуючись православно-консервативних поглядів.

Щодо Семерія, то він, схоже, не закінчив повного курсу навчання в Острозькій академії, оскільки не збирався робити кар'єру священника та інтелектуала, як його брат. Він, за власним свідченням, подався на Січ. Перебування на Січі тоді розглядалося молодими людьми як своєрідна «школа» військового мистецтва. У цю «школу» їхали «вчитися» не лише простолюдини, а й вихідці зі шляхетських і навіть князівських родин. Після перебування на Січі, за свідченням знову ж таки Семерія, він повернувся в Острог і служив у надвірному війську князя В.-К. Острозького [17]. Ця служба припала десь на кінець 80-их – на початок 90-их рр. XVI ст.

У цей час князь перебував на вершині своєї могутності. Йому належали величезні володіння на території не лише Волині, а й Київщини, Полісся, Білорусії, Галичини і навіть Польщі. Він належав до найзаможніших магнатів Речі Посполитої. Себе ж В.-К. Острозький вважав майже незалежним правителем. Тому на надгробку своєму батькові наказав зобразити корону (так у той час зображувалися переважно суверенні правителі), а себе іменував не інакше, як «божою милістю князь» (вважайте, це була титулатура суверена).

Тому двір В.-К. Острозького нагадував двір правителя своєї держави, де людина могла здобути досвід управління. А додайте до цього існування Острозької академії, грона її інтелектуалів, серед яких був Даміан Наливайко, і тоді стане зрозумілою та атмосфера, в якій перебував Семерій.

У поемі «Про Острозьку війну» є згадка про С. Наливайка. Автором цього твору був придворний латиномовний поет князя В.-К. Острозького С. Пекалід. Очевидно, він знав Семерія. А в розповіді про битву під П'яткою, де військо князя В.-К. Острозького перемогло козаків Криштофа Косинського, читаємо: «Семерин уже трупами всюди / Землю встелив» [18]. Цю згадку можна потрактувати в тому сенсі, що С. Наливайко був умілим воїном.

Участь Семерія в придушенні козацького повстання під проводом К. Косинського, яке відбулося в 1593 р., стала «чорною плямою» в його біографії. Для запорожців він став чужаком, навіть ворогом, і вони намагалися дистанціюватися від нього.

Семерій виходить на військово-політичну арену як відносно самостійна фігура в 1594 році. Тоді він формально полишає службу у князя В.-К. Острозького й організовує на Брацлавщині загін нерестрових козаків. На чолі козацьких загонів С. Наливайко у 1594-1595 рр. здійснив походи в Молдавію, а також на землі у гирлі Подунав'я, які контролювалися турками. Здійснювалися ці походи при домовленостях із австрійським імператором Рудольфом II і підтримувалися римським папою. Імовірно, вони мали підтримку й з боку князя В.-К. Острозького. Адже ці походи стримували експансію татар і турків на землі України. А це об'єктивно було в інтересах волинського можновладця. Показово, що військо своє Наливайко збирав у маєтностях цього князя [19]. Треба мати на увазі й те, що Острозькі підтримували контакти із австрійським імператорським двором, а в плані політичному дотримувалися проавстрійської орієнтації.

На жаль, до нас не дійшло чимало документів, які б пролили світло на діяльність С.Наливайка. Але ті, які збереглися, та й самих логіка речей говорять на користь того, що Семерій став учасником антигурецької політичної гри, котру вели князі Острозькі (Василь-Костянтин, його син Януш) та імператорський двір Рудольфа II. У той час Річ Посполита намагалася дотримуватися нейтралітету з Туреччиною. Князі Острозькі, вступивши у відкритий конфлікт із турками, могли мати невеликі проблеми із керівництвом своєї держави. Тому вдалися до таємної гри, давши можливість своєму вірному слугі набирати військо, яке б могло здійснювати походи проти турків на боці австрійського імператора.

Навесні 1594 р. поширилися чутки про підготовку великого татар-

ського походу, який мав пройти українськими землями. С. Наливайко, щоб стати на заваді цього походу, зібрав «свавільне» військо в кількості близько двох тисяч чоловік. Звісно, було там чимало людей, які хотіли спробувати військового щастя, сподіваючись на добру здобич. Хоча, згідно заяв Семерія, були там і люди, що служили Речі Посполитій, тобто професійні воїни. На початку червня С. Наливайко здійснив успішний рейд назустріч татарам вздовж лівого берега Дністра. Йому вдалося взяти міста Паркани (Прескань) та Ягорлик, що знаходилися під владою турків, а також забрати більше трьох тисяч коней, які, очевидно, були підготовлені для татарського походу [20].

У середині червня Семерій повернувся на Брацлавщину із великою здобиччю. І тоді послав своїх послів на Запоріжжя, закликаючи до спільного антитатарського походу. Правда, запорожці зустріли посланців Наливайка без особливого ентузіазму. Вони пам'ятали його участь у кампанії проти К. Косинського. І все ж між наливайківцями та запорожцями було досягнуто порозуміння. Цікаво, що в той час на Запоріжжі перебував Еріх Лясота, посол австрійського імператора, який мав схилити запорожців до війни з татарами.

С. Наливайку вдалося помирився із запорожцями. Це було до речі. Бо треба було дати відсіч татарам. Не виключено, що певну роль у цьому примиренні відіграв і Е.Лясота. Він дав козакам гроші і прапор від імператора Рудольфа II [21].

С. Наливайко мав намір іти у Молдавію [22]. Та не всі запорожці хотіли цього. З Семерієм пішли тільки охочі. Він зі своїми зібраним військом прикривав Кучманський шлях – вважалося, що той самий небезпечний. Але татари пішли іншою дорогою. Вони вторглися через Покуття в Галичину. І хоча тут проходив Волоський шлях, яким часто ходили татари, ніякі війська їх не зустріли. Польний гетьман Станіслав Жолкевський зі своїм кварцяним військом стояв у іншому місці, біля Заліщик. Татари взяли й спалили багато галицьких міст та містечок – Снятин, Жуків, Товмач, Чешибіси, Тисменицю, Галич, Калуш, Долину. Вони збиралися йти у далекий похід, тому ясир їм був не потрібен. Татари просто вбивали людей, забираючи золото та інші коштовності.

Коронний гетьман Ян Замоїський зустрів татар біля Самбора. Але битва так і не відбулася. Татари легко пройшли через Карпатські гори й опинилися в землях угорських. С. Наливайко кинувся здоганяти татар. Однак це було справою безнадійною. Біля міста Тереховлі він повернув назад. Папський посол Олександр Комулович, з яким Семерій листувався, просив його напасти на землі турецькі. С. Наливайко зробив це, «часу даремно і okazji до спустошення неприятеля упускати не бажаючи», ви-

рушив десь наприкінці липня «в землю неприятельську». Разом зі своїми козаками напав на найбільшу турецьку фортецю в Придністров'ї Тягин. Узяв місто. Проте добре укріплений замок взяти не вдалося. Наливайківці набрали в Тягині чимало різної здобичі, одних лише бранців біля чотирьох тисяч, яких потім міняли, дарували, продавали.

Однак коли переправлялися козаки через Дністер, на них напав молдавський господар Аарон. Цього ніхто не чекав. С. Наливайко вів таємні перемовини з Аароном. Господар обіцяв стати на боці християнських держав. Військо Аарона налічувало близько 7 тисяч чоловік. Під час битви загинуло багато Наливайкових людей. Сталося так, що берег на якому було чимало козаків, обірвався. Втратили вони й обоз із багатою здобиччю. Тоді на березі Дністра Семерій пообіцяв помститися Аарону. Після цього походу, хоча важко його назвати вдалим, про С. Наливайка заговорили – в Празі, Кракові, Варшаві, Гданську.

У Польщі розгорялися антитатарські настрої. Лунали заклики йти на татар. За це виступав і коронний гетьман Я. Замоїський. Микола Язловецький, старшина козацького реєстру, діючи за його вказівкою, закликав козаків піти походом у Крим. Правда, коли він приїхав на переговори з козаками до Корсуня, його в насмішку обрали ...гетьманом, але саме для походу в Молдавію. Зрештою, Молдавія була більш багатію, ніж Крим. Е. Лясота й О. Комулович домовлялися з козаками, що ті підуть на Молдавію. Це могло би змусити татар повернутися з Угорщини, де ті продовжували грабувати місцеве населення.

Наприкінці жовтня 1594 року на півдні Брацлавщини разом зібралися реєстровці, запорожці й козаки С. Наливайка. Запорожці й наливайківці давно вирішили йти в Молдавію. За ними потягнулися й реєстровці.

Козацьке військо, що вирушило в Молдавію, мало зо двадцять тисяч чоловік під сорока хоругвами, на двох з яких були імператорські орли. 29 жовтня вони під Сороками перейшли Дністер і рушили на Цецору. Козаки вдарили на молдавського господаря Аарона. Його військо було тричі розбите і він мусив тікати до мультян, власне, до Румунії. Козаки зайняли Цецору й столицю Молдавії Ясси. Місто й околиці були спустошені. Через два тижні, в середині листопада, вони повернулися в Ясси.

1 листопада 1594 року в Пресбурзі (Братиславі) представники господаря Аарона прийняли підданство імператора. Після козацького погрому молдавський господар надіслав скаргу королю й імператору Рудольфу II на козаків. Імператор, у свою чергу, її переадресував польському королю. Козаки ж, розбивши Аарона, звернулися до Рудольфа II, щоб він дав нового молдавського господаря. Той же запропонував помиритися Аарону з колишніми ворогами.

Наприкінці 1594 року ситуація в долині Дунаю докорінно змінилася. Поряд з Аароном, у війну проти Туреччини вступили мультянський воевода Михайл Хоробрий та семиградський князь Сигізмунд Баторій. Окремі козацькі загони діяли у складі війська Михая Хороброго.

Запорожці на чолі з Григорієм Лободою в наприкінці лютого 1595 року, очевидно, разом з реєстровцями вирушили в Молдавію. Про це Г. Лобода написав В.-К. Острозькому. Дещо пізніше рушив туди й С. Наливайко. Разом із семиградськими й молдавськими військами козаки Г. Лободи штурмували Тягин, але замку так і не взяли. Наливайко ж разом із союзниками рушив під Білгород. Сталося те саме. Місто здобули, навколишні села сплюндрували, але фортеця вистояла. Далі вони пішли на Кілію, однак і там не змогли взяти фортецю.

Правда, козаки взяли Браїлів та Ізмаїл. На правому березі Дунаю захопили й спалили місто Ісакчі, знищивши там багато турків і татар. Козаки брали участь у військових діях на південь, аж до Балканських гір, Софії, де вони об'єдналися з болгарськими повстанцями. Загальна кількість козаків, що діяли проти турків, становила близько дванадцяти тисяч чоловік. На той час це була чимала армія.

Проте серед правителів придунайських князівств виникли незгоди. У середині квітня, перед Пасхою, С. Наливайко покинув угорців під Кілією, бо очікував від них зради. Покинули козаки й Аарона, непевність якого відштовхувала їх. Семиградський воєначальник Стефан Резван, який служив у Аарона гетьманом, зняв облогу Тягина, напав на свого господаря в Яссах, арештував його з сім'єю, а на молдавський престол сів сам.

На біду козацтва, яке стояло під Тягином, після відступу С. Резвана до міста підійшов п'ятитисячний загін турків і татар. У великому бою козаки зазнали поразки, утративши до 900 чоловік. Ці усобиці спровокував семиградський князь Сигізмунд Баторій, який захотів підкорити Молдавію і Мультянію.

Наливайко, дізнавшись про арешт Аарона, кинувся зі своїми козаками навздогін, щоб відбити господаря. Це йому не вдалося, бо того поспіхом вивезли до Семиграддя і стратили у в'язниці.

Відчуваючи втому від більш ніж двомісячного походу, С. Наливайко, а з ним також Г. Лобода повернулися на Поділля. Правда, окремі козацькі частини залишилися в різних придунайських володарів. Козацькі ватажки проводили листування з австрійським імператором, мультянським воеводою, семиградським князем і навіть з новим молдавським господарем С. Резваном щодо своїх подальших дій

На запрошення імператора Рудольфа II чи то його брата Максиміліана С. Наливайко подався в Угорщину з двохтисячним загonom. Там протягом

кількох місяців, до вересня 1595 р., Семерій зі своїми козаками в складі австро-угорських сил, якими командував Максиміліан, воював проти турків. Він навіть отримав нагороду від брата імператора – хоругву.

Між походами на чужі території козаки С. Наливайка перебували на українських землях, зокрема, на Поділлі. Тут вони робили наїзди на шляхетські маєтки. На їхню думку, це не було злочином. Своє перебування на Поділлі козаки розглядали як «лежі», військовий постій. А свої грабунки шляхетських маєтків трактували як здобування «хліба вояцького».

Після повернення С. Наливайка з походу в Угорщину восени 1595 р., йому разом із козаками складно було залишатися на Поділлі. У той час Річ Посполита, яка й так стояла осторонь антитурецької боротьби європейських народів, уклала мир з турками. Наливайківців фактично відрізали від театру воєнних дій. А бази на Поділлі, де перебували козаки, зайняло польське кварцяне військо.

У такій ситуації в кінці 1595 – на початку 1596 рр. Семерій зі своїми загонами здійснив рейд Волиню, Поліссям та білоруськими землями [23]. Можливо, під час цього рейду С. Наливайко виконував деякі завдання В.-К. Острозького. Є відомості, що його козаки розграбували поліські маєтки луцько-острозького єпископа Кирила Терлецького, який, всупереч бажанню князя, готував унію православних з католиками. Загалом же Семерій зі своїм військом добряче дошкуляв шляхті. Відповідно, його почали трактувати як розбійника й ворога держави.

Перебуваючи на Поліссі, у січні 1596 р. С. Наливайко написав листа королю Сигізмунду III, пропонуючи створити своєрідну буферну зону між Південним Бугом та Дністром, де би могли проживати козаки й будувати свої оборонні твердині [24]. Така зона могла би стати своєрідним заборолом від наїздів татар на Галичину й Волинь. Подібні плани цілком відповідали інтересам князя В.-К. Острозького.

Але Сигізмунд III та його оточення не пішли на таке. Проти С. Наливайка та козаків були спрямовані війська під командуванням С. Жолкевського, які розгромили козаків 7 червня 1596 р. в урочищі Солониця поблизу Лубен. Тривалий час Семерій знаходився в ув'язненні у Варшаві, де його допитували, намагаючись довідатися про зв'язки козацького ватажка з австрійським імператорським двором та В.-К. Острозьким. Зрештою, 11 квітня 1597 р. його стратили у Варшаві.

Вищенаведені факти дають підстави трактувати С. Наливайка як військового діяча й політика європейського масштабу. Він зробив чималий внесок у боротьбу європейців проти турецької загрози. Однак його діяльність не вписувалася в плани політиків Речі Посполитої. Це і стало однією з суттєвих причин того, чому він закінчив своє життя на ешафоті.

Література

1. Див.: Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / Видання друге, виправлене. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
2. Земля Тернопільська. Туристичний путівник. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 80.
3. Наливайко С. Лист до короля Зигмунда Третього / Пер. Р. Радишевський // Україна. Антологія пам'яток державотворення Х-XX ст.: У десяти томах. – К.: Основи, 2008. – Т. III. – С. 34.
4. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – С. 134-135.
5. Бевзо О.А Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження / Вид. друге – К.: Наук. думка, 1971. – С. 130.
6. Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наук. думка, 1995. – Т.VII. – С. 238.
7. Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 223. 248-249.
8. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / пер. із староукр. Р. Г. Іванченка. – К.: Знання, 1992. – С. 28.
9. История русов или Малой России / Сочинение Георгия Кониского. – Москва, 1846. – С. 35-39.
10. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетьманства. – К.: Час, 1993. – С. 101-102.
11. Про образ С.Наливайка в творчості Т. Шевченка див.: Кралюк П. Волинь та Поділля в житті Тараса Шевченка. – Луцьк: Твердиня, 2007. – С. 13-15.
12. Шевченко Т.Г. Зібрання творів у шести томах. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 156.
13. Пастушок С. Даміан (Дем'ян) Наливайко // Острозькі просвітники XVI-XX ст. – Острог, 2000. – С. 114-122.
14. Думку про можливість навчання С. Наливайка в Острозькій академії висловлює С. Леп'явко. Зокрема він пише: «Цілком можливо, що якийсь час Семерій навчався в Острозькій школі, у якій співпрацював Дем'ян Наливайко». Див.: Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – С. 136.
15. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 111-112.
16. Bielski J. Dalszy ciąg kroniki polskiej. – Warszawa, 1851. – S.281.
17. Ці свідчення є в листі С. Наливайка до короля Сигізмунда III. Див.: Наливайко С. Лист до короля Зигмунда Третього. – С. 34.
18. Пекалід С. Про Острозьку війну під П'яткою проти низових // Слово многоцінне. – К.: Аконт, 2006. – Кн. перша. – С. 327.
19. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – С. 137.
20. Наливайко С. Лист до короля Зигмунда Третього. – С. 33-34.
21. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – С. 112-113.
22. Про молдавські походи С. Наливайка див.: Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – С. 93-130.
23. Про перебування С. Наливайка на Поліссі та Білорусії див.: Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – С. 161-196.
24. Див.: Наливайко С. Лист до короля Зигмунда Третього. – С. 33-39.